

Олександр ГУРНАКкандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів і банківської справи,
Донецький національний технічний університет**Леонід КАТРАНЖИ**аспірант,
асистент кафедри фінансів і банківської справи,
Донецький національний технічний університет

КАПІТАЛІЗАЦІЯ БАНКІВ: ПОДАТКОВИЙ АСПЕКТ

У статті розглядаються основні характеристики банківського капіталу. Показано, що недостатність власного капіталу є загальною і найбільш важливою проблемою банківської системи України. Реформування оподаткування банківського прибутку запропоновано як напрямок вирішення цієї проблеми.

Ключові слова: капіталізація банків, оподаткування прибутку, моделювання розподілу прибутку.

Комерційні банки є економічними інститутами, які здійснюють низку важливих соціально-економічних функцій. Виконуючи роль фінансових посередників, банки забезпечують ефективне використання тимчасово вільних коштів населення і підприємств, перетворюючи їх на позичковий капітал. Стабільний розвиток банківської системи створює необхідні умови для сталого зростання національної економіки. З іншого боку криза банківської системи може стати суттєвою загрозою для всієї економіки країни. Усе це обумовлює те, що комерційні банки стають об'єктом регулювання, пов'язаного із практично усіма аспектами їх діяльності. Таке регулювання в країні здійснюється Національним банком України, а його зміст визначається цілями грошово-кредитної політики, що проводиться НБУ. Проте комерційні банки вступають в економічні відносини не тільки з центральним банком держави, суб'єктами господарювання, а також із державою у процесі сплати податків, що є вагомим джерелом формування доходів бюджетів відповідних рівнів. Однак, регулююча функція податків стосовно банківських установ ігнорується урядом, хоча податки мають суттєвий вплив на ефективність банківського бізнесу. Використання податкового механізму з метою регулювання банківської діяльності є суто економічним методом і має синергетично доповнювати систему регулювання і нагляду, яка побудована НБУ.

Отже, заходи щодо удосконалення оподаткування комерційних банків, перш за все, мають бути спрямованими на забезпечення реалізації регулюючої функції податків стосовно банківської діяльності. Тобто має бути проведено таке реформування системи оподаткування комерційних банків, яке сприятиме розв'язанню найбільш актуальних проблем, що стоять перед ними на сучасному етапі розвитку української банківської системи.

Однією із найбільш серйозних проблем в банківській діяльності останнім часом стало залучення і підтримання достатнього обсягу капіталу. Ключову його роль і необхідність зростання підтвердила світова фінансова криза, яка почала розгортатися восени 2008 р., – зростання збитків за кредитними портфелями банків призвело до того, що багато з них втратили значну частину власного капіталу, не змогли виконувати вимоги

регулятора щодо мінімального розміру та достатності капіталу, фактично виявилися на межі банкрутства.

Тема формування банківського капіталу знаходиться в центрі уваги науковців. Проблеми трансформації банківських ресурсів й управління формуванням капіталу банків висвітлюються в працях А. П. Вожжова [1], М. Д. Алексєєнка [2], В. І. Міщенко [3-5], Ж. М. Довгань [6] та інших.

Незважаючи на вагомий внесок вітчизняних вчених у розробку проблем, пов'язаних із управлінням банківським капіталом, залишається низка невирішених завдань щодо збільшення капіталізації банків. Попри досить інтенсивну розробку проблем податкового регулювання банківської діяльності [7-9], податковий аспект капіталізації комерційних банків є недосліджуваним. З огляду на це метою даної статті є пошук шляхів зростання рівня капіталізації банківських установ через удосконалення їх оподаткування.

Розуміння сутності і призначення власного капіталу банку дозволяє розглядати питання зростання його обсягів у взаємозв'язку з активами. Розглянемо дещо детальніше ці питання.

Капітал банку відображає кошти, які належать безпосередньо самому комерційному банку. Його величина розраховується як різниця між активами та зобов'язаннями комерційного банку [10, с. 143]. Капітал комерційного банку виконує декілька важливих функцій у щоденній діяльності і забезпечує довгострокову життєздатність банку.

По-перше, капітал виконує захисну функцію, тобто захищає банк від банкрутства, оскільки саме за рахунок капіталу компенсуються поточні збитки до розв'язання менеджментом банку проблем, що призвели до цих збитків.

По-друге, капітал забезпечує кошти необхідні для створення, організації і функціонування банку до залучення достатньої кількості депозитів. Новоствореному комерційному банку необхідні кошти навіть до дня відкриття для побудови або оренди приміщення, купівлі необхідного обладнання, комп'ютерної техніки і програмного забезпечення, а також найму висококваліфікованих працівників, адже без цього неможливо отримати банківську ліцензію і розпочати здійснювати банківські операції.

По-третє, капітал підтримує довіру клієнтів до банку і переконує кредиторів у його фінансовій стійкості.

По-четверте, капітал забезпечує кошти для організаційного росту банку, розробки нових послуг, програм, придбання нового обладнання. У цей період росту банк потребує додаткового капіталу для підтримки і захисту від ризику, пов'язаного з наданням нових послуг і побудовою нових філій і представництв, що дозволяє розширювати ринковий простір.

По-п'яте, капітал слугує регулятором росту комерційного банку, що приводить відповідно зростання і життєздатність у довгостроковій перспективі. І регулюючі інститути, і фінансові ринки вимагають того, щоб кредити і інші ризикові активи банку зростали приблизно з таким самим темпом приросту, що і капітал. При цьому вимоги регулюючих інститутів знаходять відображення у більшості економічних нормативів, обов'язкових для кожного комерційного банку. Регулювання розміру капіталу комерційних банків центральним банком стало сьогодні важливим інструментом обмеження ступеня ризику, на який наражається комерційний банк.

Вимоги фінансового ринку виявляються у динаміці курсу акцій комерційного банку, збільшенні чи зменшенні кількості клієнтів, які б хотіли довірити свої кошти на збереження комерційному банку.

Існують декілька джерел формування власного капіталу комерційного банку, але їх значимість є різною, залежно від різних стадій розвитку банківської установи і різних економічних умов її функціонування. Відповідно до світових банківських стандартів до складових власного капіталу комерційного банку, створеного у формі акціонерного товариства, належать [11, с. 52]:

- звичайний акціонерний капітал, величина якого оцінюється за номінальною вартістю звичайних акцій, випущених комерційним банком, дохід за якими є змінним і залежить від рішення ради директорів щодо виплати дивідендів;
- привілейований акціонерний капітал, оцінюється за номінальною вартістю акцій, за якими банком виплачуються дивіденди по фіксованій ставці;
- емісійні різниці, що є різницею між ціною, яку акціонери сплачують за кожну акцію, і її номінальною вартістю;
- нерозподілений прибуток, який є частиною чистого прибутку, яку було залишено банком на збільшення капіталу, а не виплачено акціонерам як дивіденд;
- резерви, які є коштами, що залишені на непередбачувані витрати;
- субординовані зобов'язання, що відображають довгостроковий позичковий капітал, наданий клієнтами банку, зобов'язання банку перед якими у випадку його банкрутства погашаються у певній черговості – після погашення зобов'язань перед будь-якими іншими кредиторами, але перед виплатами власникам комерційного банку. Такі боргові зобов'язання, як правило можуть бути конвертовані у майбутньому на акції банку, тобто перетворитися на його власний капітал.

На етапі створення і початку функціонування комерційного банку власний капітал практично повністю представлений статутним (акціонерним) капіталом, але з досягненням стадії зрілості структура і значущість джерел формування власного капіталу змінюється.

Стосовно українських банків, то як одне з основних джерел формування капіталу на сучасному етапі їх розвитку доцільно використовувати нерозподілений прибуток. Переваги такого способу формування капіталу

полягають у незалежності від відкритого ринку, а також у відсутності витрат пов'язаних із розміщенням емітованих акцій і відсутності загрози втрати контролю і дохідності для існуючих акціонерів банку внаслідок зменшення їх часток в капіталі.

Крім того, збільшення частки прибутку, що реінвестується, забезпечує зростання величини банківського капіталу, дозволяє здійснювати пропорційне зростання активів, а відтак створює умови для зростання обсягів прибутків у наступні періоди. Зростання загального обсягу прибутків створює умови не тільки для збільшення обсягів дивідендів, але забезпечує зростання абсолютної суми податку на прибуток, що сплачується комерційним банком, що, у свою чергу, є позитивним моментом з точки зору формування доходів державного бюджету.

Змусити комерційні банки збільшити частку прибутку, що реінвестується, регулюючі інститути не можуть, оскільки це питання належить виключно до компетенції загальних зборів учасників банку. Законодавче введення нормативів розподілу прибутку може розглядатися як адміністративний метод регулювання банківської діяльності, але використання такого інструменту суперечить принципам побудови ринкової економіки. Проте, на нашу думку, держава все ж таки має інструмент, за допомогою якого можна вплинути на це рішення, створити стимули для збільшення капіталу банків за рахунок нерозподіленого прибутку. Цим інструментом має стати оподаткування прибутку комерційного банку.

Механізм дії цього інструменту базується на тому, що: 1) розподіляти прибуток банку на збільшення капіталу чи на споживання можна тільки після сплати податку на прибуток; 2) ставка прибутку є диференційованою, залежно від напрямку його використання. Якщо перша складова такого механізму реалізована в чинному законодавстві, то його друга складова потребує зміни чинного законодавства. Так сьогодні діє єдина ставка податку на прибуток (25%), але необхідно законодавчо впровадити різні ставки оподаткування для прибутку, що спрямується на реінвестиції, і прибутку, що виплачується акціонерам. При цьому ставка податку на прибуток, що реінвестується, має бути суттєво меншою від ставки податку на прибуток, що споживається. Такі заходи мають стати стимулом щодо збільшення частки прибутку, що спрямовується на збільшення капіталу.

Доцільним було б встановити ставку податку на прибуток, що реінвестується меншою ніж існуюча ставка. Однак, ставку податку на прибуток, що споживається, необхідно збільшити. Це не тільки посилить мотивацію до змін у пропорціях розподілу прибутку, але й певним чином компенсує недоотримані бюджетом доходи внаслідок зменшення ставки податку на прибуток, що реінвестується.

Зауважимо, що практика оподаткування прибутку за різними ставками існує в окремих країнах світу з розвиненим ринковими відносинами. Проте ставка податку на прибуток, що не розподіляється (реінвестується) вища ніж, на прибуток, що розподіляється. Так у Японії ставка податку на прибуток, що реінвестується, становить 42 %, а на прибуток, що споживається – 32%, [12, с. 90]. Однак таке протиріччя із запропонованими заходами досить легко пояснюється існуванням подвійного оподаткування доходів від володіння корпоративними правами у цих країнах. Урахування цього факту показує, що і у цих країнах оподаткування прибутку стимулює збільшення капіталу корпорації.

Впровадження диференційованих ставок

оподаткування прибутку комерційного банку обумовлює необхідність обґрунтування їх розмірів. При цьому необхідно забезпечити впровадження таких ставок, які б не тільки стимулювали нарощування капіталу, але й не призвели до різкого зменшення доходів власників банку, які можуть бути спрямовані на споживання. Обґрунтування ставок податку доцільно проводити за допомогою імітаційного моделювання процесу формування і розподілу прибутку, враховуючи його вплив на нарощування капіталу банку.

Вихідними даними для моделювання є наступні параметри фінансово-економічного стану комерційного банку:

- капітал комерційного банку на початку прогнозного періоду (K_0);
- активи комерційного банку на початку прогнозного періоду (A_0);
- економічна рентабельність активів, яка визначається як відношення прибутку до оподаткування за рік до величини активів комерційного банку (r);
- співвідношення між капіталом і активами (z). Невідомими змінними моделі є:
- ставка податку на прибуток, що капіталізується (ϕ_k);
- ставка податку на прибуток, що споживається (виплачується у вигляді дивідендів (ϕ_c);
- частка прибутку, що капіталізується (x_k);
- частка податку, що споживається (x_c).

Для того, щоб спростити моделювання розподілу і оподаткування прибутку комерційного банку, нами використовуються наступні припущення, які суттєво не впливають на результати моделювання:

1. Економічна рентабельність активів комерційного банку протягом прогнозного періоду приймається незмінною і слугує основою для розрахунку обсягу прибутку у кожному наступному році;

2. Прийняття рішення щодо визначення часток прибутку, що спрямовується на капіталізацію і на споживання, приймається менеджментом комерційного банку і залишається незмінним протягом прогнозного періоду;

3. Співвідношення капіталу і активів також розглядається незмінним протягом прогнозного періоду, тобто збільшення капіталу супроводжується пропорційним зростанням активів комерційного банку.

4. Для урахування зміни вартостей грошових сум у часі використовується метод дисконтування. При цьому ставку дисконтування доцільно взяти на рівні облікової ставки Національного банку України.

5. Формалізовано процеси розподілу і оподаткування прибутку, а також формування капіталу банку можна подати у наступному вигляді:

$$\begin{cases} \Pi_t = A_{t-1} \times r, \\ \Pi_{tk} = \Pi_t \times x_k \times (1 - \tau_k) \\ \Pi_{tc} = \Pi_t \times x_c \times (1 - \tau_c) \\ K_t = K_{t-1} + \Pi_{tk} \\ \gamma = \frac{K_t}{A_t} \Rightarrow A_t = \frac{K_t}{\gamma} \\ \Delta K_t = K_t - K_{t-1} \end{cases}, \quad (3)$$

де Π_t – величина прибутку, що підлягає оподаткуванню за t -й рік;

Π_{tk} – величина прибутку за t -й рік, що капіталізується;

Π_{tc} – величина прибутку за t -й рік, що споживається;

K_t – величина капіталу на кінець t -го року

A_t – величина активів комерційного банку на кінець t -го року;

ΔK_t – приріст капіталу за t -й рік.

Якщо тривалість прогнозного періоду дорівнює n років, то результати від впровадження диференційованих ставок оподаткування прибутку комерційного банку можна оцінити за допомогою двох показників:

1) приріст капіталу банку за рахунок капіталізації прибутку за весь період (ΔK), визначається за формулою (4):

$$\Delta K = K_n - K_0 \quad (4)$$

де K_0 , K_n – величина капіталу банку на початок і на кінець прогнозного періоду.

2) суми дисконтованих доходів власників комерційного банку, які отримані у вигляді дивідендів і приросту капіталу (Π):

$$\Pi = \sum_{t=1}^n \frac{\Pi_{tc} + \Pi_{tk}}{(1+i)^t} \quad (5)$$

3) суми дисконтованих величин податків на прибуток сплачених банком до Державного бюджету України (6):

$$\Pi\Pi = \sum_{t=1}^n \frac{\Pi\Pi_t}{(1+i)^t} = \sum_{t=1}^n \frac{\Pi_t - (\Pi_{tc} + \Pi_{tk})}{(1+i)^t}, \quad (6)$$

де $\Pi\Pi_t$ – величина податку на прибуток, що сплачується банком за t -й рік;

$\Pi\Pi$ – сума дисконтованих величин податку на прибуток, що сплачуються банком за весь прогнозований період.

Узагальнено оптимізаційна економіко-математична модель має вигляд (7):

$$\begin{cases} \Delta K = f(x_c, x_k) \rightarrow \max \\ \tau_c = \text{const}; \quad \tau_k = \text{const} \\ \Pi = \sum_{t=1}^n \frac{\Pi_{tc} + \Pi_{tk}}{(1+i)^t} \geq \Pi_{\text{баз}} \\ \Pi\Pi = \sum_{t=1}^n \frac{\Pi\Pi_t}{(1+i)^t} = \sum_{t=1}^n \frac{\Pi_t - (\Pi_{tc} + \Pi_{tk})}{(1+i)^t} \geq \Pi\Pi_{\text{баз}}, \\ x_c + x_k = 1 \\ 0 \leq x_c \leq 1 \\ 0 \leq x_k \leq 1 \end{cases} \quad (7)$$

де $\Pi_{\text{баз}}$ – приведена величина прибутку банку після оподаткування при базовому варіанті (за умов чинної єдиної ставки оподаткування 25%);

$\Pi\Pi_{\text{баз}}$ – приведена величина податку на прибуток банку при базовому варіанті (якщо єдина ставка оподаткування 25%).

Прогнозний період доцільно вибрати рівним п'яти рокам, оскільки, як видно з практики, стратегічний менеджмент і стратегічне прогнозування у вітчизняних банках поки ще використовуються вкрай рідко. Прийняття прогнозного періоду меншим за п'ять років також недоцільно через те, що результати змін у податковому законодавстві виявляються в діяльності економічних суб'єктів, у тому числі і комерційних банків з певним лагом, тривалість якого більш за короткостроковий період, що відповідає тактичному плануванню діяльності комерційного банку.

На основі побудованої економіко-математичної моделі можна визначити вплив впровадження диференційованих ставок оподаткування прибутку банку

на розподіл прибутку, а також забезпечення процесу зростання капіталу банку на певний прогностичний період. За результатами імітаційного моделювання можливо порівнювати ефективність запропонованих заходів із існуючою практикою оподаткування, а також визначити найбільш прийнятну схему оподаткування банківського прибутку.

Впровадження диференційованого оподаткування прибутку комерційних банків сприятиме підвищенню рівня їх капіталізації і дозволить певною мірою здійснювати пропорційне зростання активів, що забезпечуватиме збільшення прибутків у подальшому.

Список літератури

1. Вожжов, А. П. Процеси трансформації банківських ресурсів [Текст] : монографія / А. П. Вожжов. – Севастополь : Вид-во СевНТУ, 2006. – 339 с.
2. Алексєєнко, М. Д. Капітал банку: питання теорії і практики [Текст] : монографія / М. Д. Алексєєнко – К. : КНЕУ, 2002. – 276 с.
3. Міщенко, В. І. Гібридний капітал банку: світовий досвід, перспективи впровадження в Україні [Електронний ресурс] : науково-аналітичні матеріали / В. І. Міщенко, В. В. Крилова, В. В. Салтинський, О. Г. Приходько. – К. : Національний банк України. Центр наукових досліджень. 2009. – 180 с. - Режим доступу : http://www.bank.gov.ua/publication/Research/Centre_S_S/Hybrid%20capital.pdf.
4. Міщенко, В. І. Особливості визначення та управління регулятивним капіталом [Текст] / В. І. Міщенко, С. М. Подік // Вісник НБУ. – 2008. – №3. – С. 2-7.
5. Міщенко, В. І. Капіталізація банківської системи України [Текст] / В. І. Міщенко // Вісник НБУ. – 2008. – №10. – С. 2-7.
6. Довгань, Ж. М. Капіталізація банківської системи України [Текст] / Ж. М. Довгань // Вісник НБУ. – 2008. – №11. – С. 10-14.
7. Попов, С. М. Налоговое регулирование деятельности коммерческих банков // Налогообложение: теории, проблемы, решения [Текст] : монография / В. П. Вишневський, С. М. Попов. – Донецьк : ДонНТУ, ІЭП НАН Украины, 2006. – Разд. 7. – С. 369 – 450.
8. Жигайло, Г. І. Відстрочені податки: елементи фінансової звітності [Текст] / Г. І. Жигайло // Вісник НБУ. – 2007. – №11. – С. 26-30.
9. Анненков Ігор Вікторович. Довгострокове банківське кредитування підприємств: інституціональний аспект : [Дис... канд. наук: 08.00.08] / Анненков Ігор Вікторович. Донецьк - 2009.
10. Енциклопедія банківської справи України [Текст] / [Редкол.: В. С. Стельмах (голова) та ін.] – К.: Молодь, Ін Юре, 2001. – 680 с.
11. Кузмінська, О. Є. Звітність банків [Текст] : навч.-метод. посібник / О. Є. Кузмінська, В. Б. Кириленко. – К. : КНЕУ, 2004. – 457 с.
12. Миргородська, Л. О. Фінансові системи зарубіжних країн [Текст] / Л. О. Миргородська. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 240 с.

РЕЗЮМЕ

Гурнак Александр, Катранджи Леонид

Капитализация банков: налоговый аспект

В статье рассматриваются основные характеристики формирования банковского капитала. Показано, что недостаточность собственного капитала является общей и наиболее важной проблемой для банковской системы Украины. Реформирование налогообложения прибыли банков предложено как одно из направлений решения этой проблемы.

RESUME

Gurnak Olexander, Katranzhy Leonid

Capitalization of banks: tax aspect

In article main characteristics of capital bank formation are considered. It shows lack of bank capital as general and most important problem of Ukrainian bank system. Reform of taxation of bank profit is proposed as a measure for decision this problem.

Стаття надійшла до редакції 04.10.2010 р.